

מכון הדר

MECHON HADAR

אל לנו לשקוע בגעגועים למדבר: מחשבות על עמוד הענן

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@mechonhadar.org

פרשת בשלה, תשע"ז

בפרשתנו מופיע עמוד הענן:

שמות יג, כ"א–כ"ב

וה' ה' לַפְּנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמוּד עָנָן, לַלַּיְלָה בְּעָמוּד אֵשׁ, לְהַאִיר לָהֶם--לְלַכֵּת, יוֹמָם וּלְלֵילָה. לֹא-יִמִּישׁ עָמוּד הָעָנָן, יוֹמָם, וְעָמוּד הָאֵשׁ, לְיָלָה--לְפָנָי, הָעָם

מהם מאפייניו ומה טיבו של עמוד הענן המדברי? כיצד הוא מתאפיין בהתגלות ראשונה זו בפרשתנו ובכלל? ומה ניתן ללמוד על המציאות שלנו, המציאות הבתר מדברית, חסרת עמוד הענן, ממאפיינים אלו?

מה טיבו של עמוד הענן המדברי?
בראש ובראשונה מתגלה עמוד הענן כסימן וביטוי לנוכחותו של האל: וה' ה' לַפְּנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמוּד עָנָן' (שמות יג, כ"א). לכתחילה, לנוכחות זו מטרה מעשית:

'לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ' (שם), הענן מתווה את מסע בני ישראל במדבר בשני אופנים: הוא מורה לאן נוסעים וכן מורה מתי: 'וּלְפִי הַעֲלוֹת הָעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרָי כִּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (במדבר ט, י"ז). ככל שמסעות בני ישראל במדבר מתארכים, נוכחות זו מהווה ביטוי לנוכחות האל לא רק בזמן מסע, אלא גם בזמן שהייה: 'וּבְהֶאֱרִיךְ הָעָנָן עַל-הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-מִשְׁמַרְתּוֹ ה' וְלֹא יִסְעוּ'

(במדבר ט, י"ט). בנוסף, כשורה תחתונה שהיא למעשה שורה פותחת ומהותית על אודות עמוד הענן, מספרת התורה כי נוכחות אלוהית זו המתקיימת על ידי עמוד הענן, דבר של קבע היא דבר אשר 'לא-יָמִישׁ' (שמות יג, כ"ב).

אולם עמוד הענן מכיל שניות: שכן בה בשעה, משמש עמוד הענן גם כמחסום וחיץ בין אלוהים לאדם. ה' יורד 'בְּעֶמֶד עָנָן' (במדבר יב, ה') – לא באופן ישיר וחשוף אלא דרך מעטפת או מסווה, מתגלה באמצעות הענן, היושב דווקא פתח אוהל מועד: וַיֵּרָא ה' בְּאֶהָל בְּעֶמֶד עָנָן וַיַּעֲמֵד עִמּוֹד עָנָן עַל-פֶּתַח הָאֶהָל: (דברים לא, ט"ו), כמו כן, העם רואה את העמוד ולא את האל (שמות לג).

כך גם בזמן לחימה, כפי שמתואר בפרשתנו: וַיִּשְׁקֹף ה' אֶל-מַחֲנֵה מִצְרַיִם, בְּעֶמֶד אֵשׁ וְעָנָן (שמות יד, כ"ד) – האלוהים אינו משקיף על הצד התוקף באופן ישיר, אלא באמצעות עמוד הענן. בפסוק זה מתגלה דבר מה מרתק: לא רק העיון האנושי באל, אם כן, אלא גם העיון האלוהי באדם נעשה באמצעות עמוד הענן.

בהקשר זה של מלחמה, בולט במיוחד תפקידו המפריד של הענן, לא רק כחיץ בין ישראל לאלוהיו, אלא גם בין אדם לאדם. כאשר רודפים המצרים אחרי בני ישראל לפני קריעת ים סוף, וַיִּסַּע עִמּוֹד הָעָנָן, מִפְּנֵיהֶם, וַיַּעֲמֵד, מֵאַחֲרֵיהֶם. (שם, י"ט) – הענן מהווה מעין מחסום מפריד בין עם העבדים הבורח לבין מצרים הרודפים אותו.

כך, מכיל עמוד הענן מורכבות ומתח

כך, מכיל עמוד הענן מורכבות ומתח: הוא מהווה נוכחות אלוהית, חיה, תמידית, בקרב העם, הוא מתקיים בקרב בני האדם ומהווה מקור תקשורת אלוהית עם בני האדם, ועם זאת, בד בבד, גם מהווה עמוד הענן חיץ, הפרדה ומחסום בפני קשר ישיר ובלתי אמצעי בין אלוהים לאדם.

שני מאפייני עמוד הענן – נוכחות מנחה וחיץ מפריד, מתמזגים בדמיון הפרשני: הענן מתואר כהולך לפני מחנה ישראל

תוספתא סוטה פ"ד הלכה ב

ועמוד ענן שהיה מקדים לפניהם הורג נחשים ועקרבים ושורף סירים וקוצים ואטד משפיל להם את הגבוה ומגביה להם את השפל ועושה להן את הדרך מיושר

המציאות אם כן הופכת חלקה וחסרת מהמורות הודות לענן. אולם דבר זה נוצר משום שהענן מהווה מעין הפרדה לא רק בין בני האדם לאלוהים, אלא גם במובן מסוים בין בני ישראל למציאות.

יתרה מזו, הגנתו של הענן מורכבת, שכן לא ברור אם היא נובעת מנוכחותו או שמא דווקא מתכונת ההפרדה שלו. לא ברור אם מגנת הענן היא לאור מציאות אלוהים או בגין ההפרדה שהענן מייצר. נראה, שהתכונה שלו לגונן היא תכונה המשותפת לשני צידי השניות של הענן: הנוכחות וההפרדה.

המדרש מסיים בציון מאפיין בסיסי של עמוד הענן: 'ובו היו משתמשין כל ארבעים שנה שהיו במדבר'. עמוד הענן הוא אם כן סמל לתקופת הביניים המדברית, ולסוג הקשר המדברי של ישראל עם אלוהיו: חזק, תמידי, מנחה ומגונן, אך לא ישיר. קשר של תלות חד כיוונית, סמל לתקופה בה אין ישראל אחראיים לעצמם, אולי כי אינם מסוגלים לכך. אינם מסוגלים להרוג בעצמם את הנחשים והעקרבים, אינם מיישרים לעצמם את הדרך, לא מתמודדים עם ההרים או הגאיות וגם לא מחליטים מתי לנוע ומתי לנוח.

מה מלמד אותנו עמוד הענן על מאפיינים מהותיים של חיינו אנו, שלא במדבר? ההזדמנות הבתר-מדברית מתאפיינת בכורח ללקיחת אחריות, ועם זאת היא גם מסמלת מציאות שיש בה הזדמנות לקשר ישיר (יותר) עם האלוהים ולמגע ישיר (יותר) עם המציאות. המציאות החוץ מדברית חסרה את הענן המנחה, ומזמינה

**מה מלמד אותנו עמוד
הענן על מאפיינים
מהותיים של חיינו אנו,
שלא במדבר?**

להחלטה עצמאית בדבר תנועה ועמידה במקום. בתקופות היסטוריות מסוימות, ובנסיבות ומקומות מסוימים, נמתחת עצמאות זו לכדי הזמנה לריבונות. יש מקום, עבור מי שחיים מחוץ למדבר, להכיר בכוח שלהם ולכן באחריות הנובעים מחיים שכאלה:

בעוד התלות המדברית מאופיינת בהגנה אלוהית, 'עננית', הגנה שכאמור נובעת מהשניות של נוכחות ונבדלות, הרי שכעת מונחת על כתפינו האחריות לאופי ההגנה בה אנו ומנהיגינו בוחרים. עלינו לשאול ולדרוש מהם את ההשלכות המעשיות והמוסריות של כל מעשה המתואר כהגנה, לברר אלו קריטריונים צריכים להכריע, מתי להשתמש בכוח, והאם לבנות חומות.

המציאות הבתר-מדברית איננה זמנית, וככזו עלינו לפעול בה מתוך חזון ארוך טווח, מתוך הנחה שאנו במציאות קבע ולא בהווה ארעי. כיצד אנו רוצים לחיות? איך אנו רוצים להתקיים בארץ כישות מדינית ריבונית, ואיך אנו רוצים להתנהל כיחידים ומתוך קהילות חיות ותוססות? כעת, מחוץ למדבר, עמוד הענן איננו מתווה את הדרך הסלולה, להיפך, עלינו להיות שותפים מלאים בעיצוב דרך הישר: מה נעשה למול נחשים ועקרבים? את מי נגדיר ככאלו? האם ניישר הרים או שמא נבחר לטפס עליהם?

אלו שאלות שמזמן מפגש ישיר, מפגש ישיר עם המציאות, עם בני האדם שהם צלם אלוהים. אל לנו להיות מובלים על ידי עמדות מגננה או תגובה, או על ידי תודעת עראיות או פחד. מחוץ למדבר ישנה הזדמנות ליצירתיות ואומץ, למעורבות ביצירת מציאות חיים טובה יותר באופן יזום, לכתחילה, באופן מקושר – לאלוהים ובכלל, ובתקוה גם באופן משותף.

אל לנו לשקוע בגעגועים למדבר ולעמוד הענן המסמל אותו, אלא בעיניים פקוחות למצות את הזדמנות הפז שהיציאה מן המדבר מעניקה לנו ותובעת מאתנו כיהודים החיים בקבע בתר מדברי, במדינת ישראל, או מחוצה לה.